

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№4/2024

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токал Газиосманпаша университеті, Токал, Туркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 24.12.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 24.12.2024 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Aktayeva K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
- Absadyk A.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Bredikhin S.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
- Гайнуллина Ф.А.** Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
- Yermekova T.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
- Yesirkerova K.K.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Zhusipov N.K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
- Kurbanova M.M.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
- Kamzabekuly D.** Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Kuryshzhan L.A.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
- Oner M.** Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
- Pimenova M.V.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
- Seifullina F.S.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
- Senmez O.F.** (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 24.12.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

АКИЖАНОВА Д.М., ОМАРОВА А.С., ЧЕШМЕДИЕВА-СТОЙЧЕВА Д.С.	Вопросы межъязыковой передачи топонимов Республики Казахстан	7
АҚЖІПТОВА А.О., САЛҚЫНБАЙ А.Б., СӘРСЕНБАЙ Ж.А.	Абай өлеңдеріндегі окказионалды субстантиваттар	18
АУБАКИРОВА А.Е., ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ЖУАНЫШПАЕВА С.Ж.	Новые термины на казахском языке: история и опыт	32
ӘЛІСЖАН С.Қ.	Термин қалыптастырудың өзекті мәселелері	44
БЕКЕНОВА Г.Ш.	Тұрақты тіркестердегі «төрт түлік мал» концептісі	53
ДАВЛЕТОВА С.Е., БИЖКЕНОВА А.Е.	Вернакулярлық контенттерді жер атауларында қолдану және оның тілдік-танымдық ерекшеліктері	61
ДОЛДИНОВ С.А. ЖУСУПОВА Г.М. ВЕРБА Е.А.	Аргументация и убедительная речь в политике Казахстана	76
ЖАКУПОВ Ж.А., ТҮЙЛЕБАЕВА Қ.Б.	Сөз семасиологиясындағы синергетика	88
ИБРАЕВА М.Б.	Постсубмәдениет өкілдерінің тілдік бейнесі	98
ISKAKOVA G.ZH., RYSPAYEVAD S.	Language and emotions: emotional lexicon in a literary text (based on the works of A. Kekilbayev, Ch. Aitmatov)	107
ИСПАНДИЯРОВА А.Т.	Қазақ халық лирикасындағы когнитивті метафораның семантикалық сипаты	121
SAGIDOLDA G., RAINBEKOVA G.S.	On lexicography of antonyms in the kazakh language	130
ТҮРҒАНБАЕВА Қ.М., САРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Қазақ-түрік тілдеріндегі баланың дүниеге келуіне қатысты фразеологизмдердің этнографиялық сипаты	138
УРАЗАЕВА Қ.Б., ЖАРҚЫНБЕКОВА Ш.Қ., ЕРІК Г.	Языковая личность бия и эффективная коммуникация	147

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АБДРАСИЛ Н.С., ЖАПАРОВА А.Ж.	Мұхтар Әуезовтің «Көксерек» повесіндегі метафораларды салыстырмалы талдау (түпнұсқа және аударма нұсқалары негізінде)	158
АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә., ДАУЫЛБАЙ М.	Әбіш Кекілбайдың «Ханша-дария» хикаясындағы Гүрбелжін бейнесі	171
АСАН Н.Б., ХАЛИКОВА Н.С.	Әлішер Рахаттың «Параллель» романының қазіргі қазақ прозасының дамуындағы орны	179
БАЙТУРИНА У.К.	Русский социализм Н.Г. Чернышевского и русская идея Ф.М. Достоевского	189

КӘРІМХАН З.Т., ӘУБӘКІРОВА Қ.Ә., ТОҚТАРБАЙ Е.Н. МАНСУРОВА Ә.Ж. ОРДА Г.Ж.	Қазақ әдебиетіндегі мемуаристика. Отыншы Әлжанұлы жазған қазанама естелік ретінде	199
НЕСИПБЕКОВА А.С., СМАГУЛОВ Ж.К.	Мағжан мен Сәкен: тұлғалар тұтастығы	216
СҰЛТАНҒАЛИЕВА Р.Б., БІРЛЕСОВА Б.Б.	Қазақ әңгімелеріндегі бақсы сарыны	225
TASNEKOVA A.T., ZHURUSSOV N.K., SHARAUOV A.K	Ideological and thematic basis of children's folklore in the research of Bekmurat Uakhatov	238
ТУРСЫНХАНОВА Қ.Қ., МУКАЖАНОВА Р.М. *ХУСАИНОВА А.К.	Шәкәрімнің ақындық кітапханасы Түркі фольклорындағы «әйел» бейнесінің гендерлік аспектісі	249 260

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

JANDILDINOV M.K., ZHAPAROVA A.ZH., TUSSUPBEKOVA M. ZH.	The role of online resources in the process of english learning	270
КЕРІМБЕКОВА Б.Д., ОТАРБАЕВА Ғ.Н.	Әдебиет сабағында оқушылардың креативті ойлауын қалыптастыра отырып шығармашылыққа баулу жолдары	281
ҚУАНБАЕВА Ж.С., БАЙҒҰТОВА Д.Н., ИБРАГИМОВА У.Б.	Цифрлық білім беруде геймификация оқытудың жаңа тәсілі ретінде	291

*З.Т. КӘРІМХАН¹

Қ.Ә. ӘУБӘКІРОВА²

Е.Н. ТОҚТАРБАЙ³

Шәкәрім университеті, Семей, Қазақстан^{1,2}

Қажы Байрам Уәли университеті, Анкара, Түркия³

(e-mail: zangaralash2020@gmail.com¹, kz.aubakirova@gmail.com², yeldos@toktarbay.com³)

*ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МЕМУАРИСТИКА. ОТЫНШЫ ӘЛЖАНҰЛЫ ЖАЗҒАН ҚАЗАНАМА ЕСТЕЛІК РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Мақала алаш қозғалысының көрнекті өкілі, алашорда үкіметінің мүшесі, Жетісудағы алаш қозғалысының басшыларының бірі, ағартушы-публицист, халық ағарту мәселелерімен айналысқан Отыншы Әлжанұлының (1873-1918) өмір жолының маңызды кезеңдеріне арналған. Сонымен қатар, мақалада алаш зиялысы, педагог, аудармашы Отыншы Әлжанұлының әдеби мұрасы, оның ішінде мемуарлық туындылары, некрологтар қарастырылған. Ұлт әдебиетінде қазанамалардың жазылуы, алаш қайраткерлерінің көңіл айтуларындағы естеліктердің мән-маңызы, ерекшеліктері талданған. Некрологтардың тұлғатанудағы естелік сипаты, ондағы дәуір шындығы мен адам тағдыры, өзге ұқсас туындылармен ұқсастығы, айырмашылығы сараланып беріледі. Ескеретін бір жайт, талдауға алынған некрологтар екі негізде: біріншісі – тарихи тұлға Отыншы Әлжанұлының опат болуына байланысты қазақ зиялыларының жазған қазанамалары, екіншіден – қаламгер ретінде Отыншы Әлжанұлының өзі жазған некролог (алғашқы әрі жалғыз) жан-жақты талданады. Әр некрологтан авторлардың өздері қатысқан, көзбен көрген, куә болған тарихи оқиғалар, алаш қайраткерлерінің өнегелі өмірлері туралы көркем естеліктерді аңғаруға болады. Мақала жеке тұлғаның өмірі мен атқарған жұмыстарының жылнамасын, ғұмырнамасын тереңірек білуде некрологтардың маңызды екенін байқатады. Сондай-ақ, қазақ әдебиетіндегі мемуаристика жанрының қалыптасуынан ақпараттар беріледі.

Түйін сөздер: мемуаристика, қазақ әдебиеті, қазанама, Отыншы Әлжанұлы, естелік, әдеби мұра

Кіріспе. Алаш ұлт-азаттық қозғалысының көрнекті қайраткері, мұғалім, заңгер, аудармашы, көсемсөзші, Алаш Орда ұлттық кеңесінің мүшесі, әскери қолбасшы Отыншы Әлжанұлы (1873-1918) – артына мол мұра қалдырған шығармашыл тұлға. Оның еңбектерін бірнеше негізгі бағыттар бойынша жіктеуге, қарастыруға болады:

1. Публицистикалық шығармалар. Отыншы Әлжанұлы қоғамдағы әлеуметтік және саяси мәселелерді қозғайтын мақалалар жазған. Ол қазақ қоғамының жағдайын, білім беру жүйесін, ұлттық болмысты сақтау мәселелерін терең талқылап, осы тақырыптарда түрлі публицистикалық еңбектер қалдырды. Оның мақалалары көбінесе патшалық Ресейдің отарлау саясатына қарсы, қазақ халқының құқықтары мен еркіндігін қорғауға бағытталған.

2. Мақалалар мен очерктер. Отыншының шығармашылығының маңызды бөлігі – қоғамдағы әртүрлі мәселелерді көтерген мақалалары мен очерктері. Олауылшаруашылығы,

* Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын АР22688434 «Қазақ әдебиетіндегі мемуаристика: XX ғасыр басындағы мұраны кешенді зерттеу» ғылыми жобасы аясында жазылды.

білім беру, ұлттық сана мәселелерін талқылайтын мақалалар жазып, қазақ халқының өмірін жақсартуға арналған ұсыныстарын білдірді. Мысалы, оның «Қазақтардың кедей болып жатқанының себебі» атты мақаласы қазақ қоғамындағы әлеуметтік-экономикалық мәселелерге талдау жасаған.

3. Қазақ халқының тарихы мен мәдениетін зерттеу. Отыншы Әлжанұлы қазақ халқының тарихы мен мәдениетін зерттеуге үлкен көңіл бөлді. Оның еңбектерінде қазақтардың тарихи тұлғалары, халықтың мәдениеті, салт-дәстүрлері мен тұрмыс-тіршілігі туралы маңызды мәліметтер бар. Сонымен қатар туған өлке табиғаты мен тарихына қатысты қызықты мақалалар жазып қалдырған.

4. Оқу-ағарту саласындағы еңбектері. Отыншының шығармашылық мұрасының көп бөлігі оқу-ағарту ісіне арналған. Ол қазақ халқының білім алуын жақсартуға, ұлттық мектептерді ашуға, қазақ тілінде оқу құралдарын жасауға бағытталған жұмыстар жүргізген. Ол халық арасында білім мен ғылымның маңыздылығын насихаттап, жастарды оқытуға үлкен мән берген.

5. Тарихи-этнографиялық мақалалар. Отыншы шығармашылығының тағы бір бағыты – қазақ халқының тарихы мен этнографиясына арналған жазбалары. Ол қазақтардың тұрмысы, дәстүрлері, тарихи оқиғалары туралы мәліметтерді жинап, оларды жүйелеп берген.

Отыншы Әлжанұлының шығармашылық мұрасы оның қоғамдағы, саясаттағы, білім мен мәдениеттегі маңызды рөлін көрсетеді. Оның еңбектері қазақ халқының ұлттық сана-сезімін көтеруге, тарихи мұрасын сақтауға, білім мен мәдениетті дамытуға үлкен үлес қосқан [1, 140].

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеу барысында мемуарлық прозаның қазақ әдебиетіндегі орнын, оның жанрлық ерекшеліктерін және тарихи маңыздылығын айқындау мақсатында кешенді зерттеу тәсілдері қолданылды. Мысалы, салыстырмалы зерттеу тәсілі арқылы қазақ мемуарлық шығармаларын әлем әдебиетіндегі мемуарлық туындылармен салыстыра отырып, өзара ерекшеліктері анықталды. Сондай-ақ жалпы әдеби үрдістердегі орны, жанрдың ұлттық және мәдени-танымдық ерекшеліктері да сараланды. Тарихи-әдебиеттану әдісі арқылы мемуарлық шығармалардың жазылған кезеңімен байланысы тарихи контексте сұрыпталып, мемуарлардың тарихи дереккөз ретіндегі құндылығы айқындалды. Мақала жазу барысында жалпы теориялық әдістерден жинақтау, салыстыру, талдау, қорыту әдістері қолданылды.

Талқылау мен бақылау. Алаш кезеңінің қазанамалық материалдарын жинақтап, ғылыми айналымға енгізсе, ол бір жақсы дүние боп шығады. Әдебиеттің бір ауыр да айрықша жанры ретінде некрологтар өмір сүруге тиіс. Некрология – нақтырақ айтқанда, журналистиканың бір жанры. Оның мақсаты – оқырманға адамның қайтыс болғанын хабарлау.

Қазақ халқының өлімге деген көзқарасы «жақсы адамның өлімі де өнеге» деген нақыл сөзімен сабақтас келеді. Өмірден өткен адамдардың тірлігінде жасаған жақсылықтары, игі істері, көз жұмар алдында артына қалған еліне, туыс-туғандарына айтқан өсиеті мен арыздасу сөзі оның қоғамда қандай кісі болғанынан хабардар етеді. Өлер шақта тіршіліктегі ескі кек, тұтанған өштің бәрін кешіріп, артында қалған ағайынды татулыққа шақырып, араз адамдарды татуластырға адамдарды ерекше ардақтап, ел-жұрты үшін жақсылық жасап, мол қайырымдылық еткен жандарды өлімінің өзінен үлкен адамгершілік сабақ, үлгі мен өнеге алып отырған [2, 535].

Белгілі бір адамның қайтыс болғанына байланысты жазылған естелік мәтіндерде қайтыс болған адамның туған жері, отбасы, білім алған жері, кәсіп және қызмет жолы, оның атқарған істері, қоғамға қосқан үлесі, жеткен жетістіктері, жақындарына, достарына, әріптестерге деген қарым-қатынасы, ізгі қасиеттері, адам өмірден өткен сәт пен сол жағдайға қатысты өзге де ақпараттар, адамды еске алу және жақындарына көңіл айту міндетті түрде айтылады. Некрологтар қайтыс болған адамның қоғамға қосқан үлесі үшін бағалау және оның өмірін құрметтеу мақсатында жазылады.

Әлемге әйгілі Guardian мұрағатында орыстың ұлы жазушысы Л. Толстойдың қазасын хабарлауға қатысты және өмірінің соңғы сәттері баяндайтын мәтіндер сақталған [3]. Ал бары-жоғы 36 жыл ғұмыр кешсе де, артына өлмес шығармалар қалдырған түрік жазушысы Өмер Сейфеддин жайлы естеліктердің құны жоғары [4].

Алаш ұлт-азаттық қозғалысының жетекшісі, ұлт көсемі Әлихан Бөкейхан уақытының тығыздығы мен жұмысының көптігіне қарамастан, өзі білген-таныған, жақсы жолдастарына арнап некрологтар жазып отырды. Мәселен, бұған «Абай Құнанбаев», «Исмайыл бек Ғаспрински», «Барлыбекті ұмытпасқа», «Кәкітай», «Николай Лукиш Ыскалозубов», «Жан Жорес», «Әбубәкір Құрманұлы», «Марқұм Сәдуақас Шамкенов», «Луи Пастер» деген қазанамалық жазбаларын жатқызуға болады [5, 5].

Мәселен, Әлихан Бөкейханның «12-нші шілдеде 1916-ншы жылы Семейде Ертісте судан өтіп бара жатып, қайық аударылып Әбубәкір суға кетті» деп жазғаны Әбубәкір Құрманұлының қайғылы қазасын баяндайды. Бұл жазба 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс кезеңінде орын алған қайғылы оқиғаны сипаттайды. Әбубәкір Құрманұлы – Қарқаралы оязындағы қаракесек руының керней нәсіліне жататын қазақ зиялысы әрі қоғам қайраткері. Есімі көп айтыла бермейтін елеусіз тұлға. Қазанамада Әлихан Бөкейхан Әбубәкірдің 49 жасында қаза болғанын және оның Ертіс өзенінде қайық аударылып кеткенін айтады. Бұл жағдайды Әлихан өзінің естеліктерінде, жазбаларында қамтып, оны ерекше тұлға ретінде атап өткен [6].

Сонымен қатар Әлихан Бөкейханның бұл жазбасында Әбубәкір Құрманұлына деген өкініш пен оның өміріндегі ерекше қасиеттері айқын сипатталады. Ол зерек, табиғаты мықты адам болғанымен, надан қоғамның дамуына түсіп, кей уақытта жолдан адасқанын да ашық жазады. Бірақ марұмның жасаған жақсы істері бұл қателіктерді жуып-шайып кететінін атап көрсетті: «Бірақ бұл адасқан істерін қылған жақсылығы жуып кетуші еді. Арман болып кетті есіл ер, сол құдай берген зеректігін жақсы медреседе пайдаланып, түзу жолда сарп етпеді. Еуропа медресесінде оқу оқып, үлгілі жұрттың мысалын көрсе, атышулы жүйрік, қазаққа зор қызметі тиетін ұл болатын еді» [7, 272].

Данышпан Шәкерім қажы Құдайбердіұлы да: «Әкеміздің бір шешесінен туған Ибраһим мырза, қазақ ішінде Абай деп атайды. Сол кісі мұсылманша һәм орысша ғылымға жүйрік, һәм Алланың берген ақылы да бұл қазақтан дана бөлек кісі еді. Ер жеткен соң сол кісіден тәлім алып, әр түрлі кітаптар оқып, насихатын тыңдап, аз ғана ғылымның сәулесін сездім» деп келетін естелігінде «Ибраһим мырзаның тұрағы қазақ іші болғандықтан қадірі азырақ білінді. Олай болмағанда данышпан, хақим философ кісі еді. Қор елде туды да, қорлықпен өтті. 1904 жылы июнь айында 60 жасында өтті, Алла тағала баршасының рухына рахмет қылсын» деп өкініш білдіретіні жоғарыда келтірген өкініштердің жалғасындай үндеседі [8, 52].

«Надан жұртта ғұмыр сүріп, қияға түсіп, жоғалған меруерт есебінде есіл ер кетті. Соңғы уақытта сотта айыпкерді қорғап, неше мәртебе өнер көрсетіп, қандай адвокат болатынын жұртқа білдірді. Мұнысы болат қанжар жерде жатпас. Биылғы жылдай ұлы дүбірде құдай туысына берген жүйрік өнер көрсетпей қалмас еді», – деп жазады Ә. Бөкейхан. Автор Әбубәкірдің ерекше қабілетін жоғары бағалап, егер ол еуропалық білім алып, үлгілі қоғам үлгісін көрсе, қазақ халқы үшін зор қызмет жасайтын тұлғаға айналатынын да айтады.

Отыншының өзі Үржарда большевиктердің қолынан қаза тапқанда әйгілі Міржақып Дулатұлы қайғыдан қабырғасы қайысып, «Қазақ» газетінің 1918 жылғы №263 санында: «Өткен июль басында мен Зайсан үйезінде болдым. Сонда Отынша марқұмның еліне мынандай хат келді: «Елдің басына мынандай пәле туып тұрғанда, мен бұларды тастап кете алмаймын, өлсем-тірілсем де бірге көремін, менің қатын-баламды келіп алып кетіңдер» деп. Марқұм айтқанын қылды, елді пәлеге тастап, өзі бас амандап кеткен жоқ. Алаш жолында құрбан болды! Қызықты ғұмырының көбі абақтыда, айдауда өтті. Бірақ, қымбатты Отыншы, Алаштың көркейгенін көре алмай арманда кеттім деме, сендей ұл туған ел ешқашан кем болмас. Топырағың торқа, жаның жәннатта болсын, аяуды Алаш азаматы!» – деп қазанама жазды [9, 356].

Бұл мәтінде Міржақып Дулатұлы Отыншы Әлжанұлының ерлігін, Алаш жолындағы құрбандығын еске алады. Отыншының өз халқын тастап кетпей, елінің қиыншылықтарына төтеп беру үшін бар күш-жігерін жұмсағанын, өзі үшін аман қалуды емес, елінің мүддесін бірінші орынға қойғанын атап өтеді. Отыншының еліне жазған хатынан оның жанқиярлық ерлігі көрініп тұр. Солсебепті Алаш көсемі оны Алаш жолындағы құрбан ретінде сипаттап, Отыншының көп абақты мен айдауда өткізген тағдырын айтады. Бұл сөздер Отыншының өмірінің күрделі әрі қайғылы болғанын көрсетеді, бірақ оның Алаш жолындағы күресі мен ерлігі ел есінде жатталып қалды.

Ал Қошке Кемеңгерұлының «Жан сүйікті жездем Отыншы» деп бастаған қазанама мәтінінде «Жұмсақ сөзді, мүләйім жүзді, көркем мінезді қымбат жездем, дидарыңды көре алмадым-ау!» деп өкініш білдіре келе, «Опасыз тағдыр, баянсыз дүние! Мейірімсіз өлім!» деп налиды [10, 224].

Алаштың асыл ерлерінің қатарында иықтас болып, үзеңгілес тұрып, елдің тәуелсіздігі жолында күреске түсіп, ел бастаған көсем болуға лайықты ұлы Әбіш (Әбдірахман) өмірден өткенде:

«Замана, неткен тар едің,

Сол қалқамды қоймаған?!» деп күңіренген Абайдай Отыншы тарих көмбесінде есімі көміліп, еткен істері көмескіленіп кеткен есіл ер Заир Мұхамет Ибраһимұлын еске алып, «Жақсы өнерпаз болған байғұстың иманы жолдас болсын. Әмин!» деп дұға қайырып, егіледі.

Ұлт түсінігінде өлімнің түрлері көп, соның бірі – ер өлімі. Отыншы Әлжанұлының «Заир Мұхамет Ибраһимұлының дүниеден көшуі» деген атпен жазған мұнақыбы (некролог) ер өліміне жазылған жоқтау десек болады. Өз отбасының қамы ғана емес, алтыннан, жаннан қымбат отаны, елі мен жұрты үшін өз өмірін қиған адамдардың өлімін ер өлім деп бағалап, олардың ерлік істерін ұрпаққа жазып қалдыруды мақсат етеді. Отыншының өз замандасы, қатарласы туралы қазанамасы да елі үшін туған ердің азамат басын ардақтаудан туындаған.

«28-нші июльде Зайсан уезіндегі Нарын елінде көкірек аурудан Қазан шаһарында патша ағзам хазіретінің университетіндегі заңдар оқитұғын бөлімінде оқып жүрген Заир Мұхамет Ибраһимұлы опат болып дүниеден көшті» деп басталған қазанама хабары [11, 2]. Бұл естіртуден біз нарын елі, яғни Отыншының ауылынан өзі сияқты талапты бір жастың, оқуға күштар жанның шыққанын білуге болады. Екіншіден, ол адамның Қазан қаласындағы императордық университеттің заң факультетінде оқығанын, тіпті оқып жүргенін анықтай аламыз. Және, үшіншісі, Заир Мұхамет Ибраһимұлының 1894 жылғы 28 шілдеде өмірден озғанын нақтылай түсеміз.

Заир Мұхамет Құдайбергенұлының Отыншыдан басқа адам жазған биографиялық дерегі жоқ, Отыншы жазбай қалған жағдайда өмірде болған бұл адамның кім екені мүлде білінбей кеткендей екен. Отыншы жазған некрологтың құндылығы сол, кейіпкердің қаза болардан бұрын қандай қалаларда, қандай оқу орындарында білім алғаны, қй жылдары оқығаны жайлы анық деректер кездеседі. Айталық, «1885-нші жылды бек жақсы оқыған соң, Семей медресесінің 3-нші класынан Омбыдағы еркек балалар оқитұғын гимназияға жіберілген еді. Бұл медресе Заир Мұхамет қадағалап жақсы оқып бекер қарап жүрмей өз жұмысын істеп жүріпті» деп, ең керекті мәліметтерді келтіреді. Демек, Заир Мұхамет Омбы ерлер гимназиясының түлегі болып шықпай ма.

Омбы ерлер гимназиясы қыздар гимназиясынан едәуір кейін ашылған. Ашылған жылы 1876 жыл. Құрылуын құрылғанымен, сырттан келіп оқитын ер балалар үшін мұнда арнайы пансионат болмады. Бұл мәселе шешімін табуы үшін ондаған жылдар кетті, ақырында 1885 жылы сәуір айының аяғында Омбы ерлер гимназиясының жанынан дайындық бөлімімен шәкірттер үйі ашылып, онда қазақ балаларына арнап Ақмола облысына – 7 және Семей облысына – 13 стипендиялық орын бөлініп берілді.

ҚР Орталық мемлекеттік архивіндегі 369-қор, 1-тізім, 7327-істегі материалдарға сүйенсек, «1885 жылы 12 шілдеде Дала генерал-губернаторы генераллейтенант

Колпаковский Ақмола облысының әскери губернаторына Омбы, Петропавл және Атбасар уездік қазақ мектептерінен біреуден және Ақмола мен Көкшетау уездерінен екіден 10-нан 15 жасқа дейінгі айтарлықтай ақыл-ойы өскен және қабілетті ұл балаларды таңдап алдағы оқу жылының басында гимназия директорының құзырына жіберуді тапсырады» [12].

Осы жылы 1 тамызда Омбы ерлер гимназиясына «Ақмола облысының Атбасар уезінен – Шаймерден Жаненев, Омбы уезінің Шерлақ болыстығынан – Рысқұл Құлембетов, Петропавл уезінен Хүсейін Тілеулиң, Көкшетау уезінен – Хасен Дауленов пен Бексұлтан Уәлиханов, Ақмола уезінен – Жүсіп Ізбасаров пен Әбдірахман Мұстафин алғашқы тәрбиеленушілер болып оқуға қабылданады» деп келеді де, Семей облысынан бөлінген 13 оқушының тізімі келтірілмейді. 1885 жылы Семейден Омбы ерлер гимназиясына жіберілген оқушының біреуі Заир Мұхамет Ибраһимұлы екені Отыншы жазбасынан анықталып отыр.

Некрологта жазба иесінің аңғарымпаз, байқағыштық қасиеті аңдалады, ол кейіпкерінің қандай адам болғанына байланысты сипаттарды келтіріп жазады. Жақсы адамдардың табиғатын, сипатын, сыры мен қырын жазу – қазанама жазбаларының басты ерекшелігі. Отыншы Әлжанұлы былай дейді: «Бұл адамның мінезі жұмсақ, тынышты еді. Жолдастарының ішінде тұрғанда Заир Мұхамет сүйкімді һәм ақылды, кеңес айтушы еді. Гимназияда оқып тұрушы Заир Мұхаметтің жолдастары мұны қадірлеп «алдамайтұғын жолдасымыз» деуші еді. Бұлардан басқа Омбыда оқып тұрушы қазақ балалары мұны сыйлап һәм басына бір мұңды іс түсіп тұрғанда бұдан ақыл сұрап тұрушы еді. Бұл марқұм бос қарап жүргенді жек көріп бір минутты босқа жібермей оқудан бос уақытта жақсы-жақсы кітаптарды оқушы еді. Мұндай қадағалап отырып оқыған оқу мұның денсаулығына зиян келтірді» [13, 42].

Сонымен Заир Мұхаметтің адамдық қырларына оның мінезінің жұмсақтығын, тыныш, сабырлы екенін жатқызамыз, мінез-құлқы ақыл сөзімен ассосация құрай алатынын білеміз, ақыл сұрағанға жөн сілтеуші жан екенін ұғынамыз. «Алдамайтын жолдас» дегенді адалдық, әділдік және тазалық құндылықтарымен байланыстыра аламыз. Заир Мұхаметтің тағы бір мінезі – оның уақытты босқа өткізбейтіні және кітапқа құштарлығы дер едік. Оқуға ынтызарлық ақыры денсаулығына кінәрат түсірді.

Отыншының кейіпкер қазасына себеп болған оқиғаның да жай-жапсарымен таныс екені ауру тарихын жазғанынан байқалады. Бақсақ, Заир Мұхаметті алып шыққан атышулы жаман ауру университет қабырғасында емес, Омбы ерлер гимназиясының 6-класында жабысқан екен. «Гимназияның 6-шы класынан мұның ауруы жаман бола бастады. Гимназияның оқуын бітіріп шыққанда мұның ауруы өршеленіп жаманға айналып кетті. Алған бостандығы аз уақытта шейін мұның ауруын жеңілдетіп жүрді. Қыр даланың таза ауасы һәм қымыз мұның көңілін ашып көтеріп тұрушы еді. Сөйтсе дағдыланып кеткен ауру қалаға келген соң тағы да ұстай берді. Сол себептен көп адамдар оқуды бұған тіпті таста яки болмаса екі жылдай қырда тұр деп еді. Бұлардың сөзіне Заир Мұхамет марқұм көнбей бұ деп айтушы еді: «Мен ғылымды жақсы көрем һәм ғылымды тастап тұра алмаймын. Сол себептен оқуды тастамай өзімді құдай тағалаға тапсырып, талаптанып, бойымда шыбын жаным, талабым тұрғанда қуатым кеткенге шейін оқи беремін» дер еді».

Даланың жұпар, таза ауасы мен жаңа сауылған қымыз емнің шипасы болса, онда бұл дерттің аты – ғылымда «туберкулез» дейтін өкпе ауруы. Қазақ тілінде мақаласында айтылмаған ауру түрі орысша нұсқасында «скончался от чахотки...» деп берілген. Қазіргі күні ғой тез жаза қоятын, ал бұдан бір жарым ғасыр бұрынғы қырдағы медициналық ахуал шынында да сын көтермейтін. Бұл дертке шалдыққан Сұлтанмахмұт та оңала алмай 27 жасында опат болды [13, 48]. Қазақтың алғашқы демократ ақынын бекер айтып отырғанымыз жоқ, төтеннен жабысқан кеселді дерт және соған қарамастан, ештеңеге мойымай, қайтсем де оқу оқимын деген арман, тілек бар екеуінде. «Алаш зиялыларының қай-қайсысын алсақ та, ел мен жер үшін денсаулықтарына да қарамай, оқу оқып, ғылым мен білім қуып, туған жерден жыраққа алысқа кете барады» [14, 67]. Заир Мұхаметтің «Мен ғылымды жақсы көрем һәм ғылымды тастап тұра алмаймын. Сол себептен оқуды

тастамай өзімді құдай тағалаға тапсырып, талаптанып, бойымда шыбын жаным, талабым тұрғанда қуатым кеткенге шейін оқи беремін» дегені мен Сұлтанмахмұттың «Жұмасына екі рет обед етем (ет татам); құр шай мен нан. Киім алғаным жоқ. Киноға, вечерлерге бір мәртебе болсын барғаным жоқ. Сонда да қайғырмаймын. Бір тиыным қалғанша оқимын. Сонан соң, тұрмыс қандай жүк салса да көтерем. Бірақ көңілім оқуда болмақ» деуінен екі тұлғаның оқуған деген құштарлығын, тән ауруынан жан құмарлығын алға қойғанын әрі сол үшін сертескенін көреміз [15, 11].

Заир Мұхаметтің гимназияны сәтті тәмамдап, қазанға жол тартқанын жаздық, бұл қалада оның ауруы одан сайын асқынып кетті. Отыншы жазады: «Сөйтсе де бұл жазғытұрым үйіне қайтып келе жатып «жазылам ғой» деп үміт етуші еді. Омбы шаһарында мұның алдынан өзінің жолдастары шығып кешке шейін қамап мұнымен бірге жүрісті. Бұлардың Заир Мұхаметті жақсы көргені адамның көңілін бұзатұғын болды. Мұның жолдастары амандасып, қоштасып, айырылып бара жатқанда жылап жібереді» деп. Адамның жақсы екені жанындағы адамдардың қаумалап жүрінен де көрінеді. Халықтың көңілі түскен кісіге көлдей болуы да адамның жақсы сыр-сипатына тәуелді, ал ондай адамнан айырылып қалу да қалың көпшілікке оңай тимейтіні анық нәрсе. Ондай жайтты автор «Бұлардың Заир Мұхаметті жақсы көргені адамның көңілін бұзатұғын болды» деу арқылы аңғартты [11, 2].

«Қырға барып жазылам ғой» деген пікір босқа кетті. Қырға барған соң Заир Мұхамет төсектен тұрмай ауырып жатты. Ауырып өлейін деп жатқанда ол өзінің бір жолдасына былайша деп хат жазыпты: «Үйіме бек жаман болып жүдеп келдім. Халқымды оқумен өткізген алтындай болған көп жылдарым тағы да оқу оқитын жаһатым босқа кете ме деп қорқамын» депті». Бұл біздіңше, кейіпкеріміз Заир Мұхаметтің соңғы сөзі есепті бақұлдасу, қоштасу сөзі-дүр.

Нәтижелер. Отыншы Әлжанұлы жазған некрологтар әлі толық зерттелмегенімен, олар белгілі бір деңгейде көп мән мен мағынаға, маңызға ие десек болады. Некрологтарда адамдардың өмірін сипаттау кезінде дәлдік пен терең ойға құрылған мәліметтер келтіріледі. Бұл жағынан келгенде О. Әлжанұлының некрологтарындағы ерекше бір элемент — ол кейіпкердің тағдырын тарихи, саяси және әлеуметтік тұрғыдан талдай білу қабілетімен ерекше көрінеді.

О. Әлжанұлы өз заманының оқиғаларына байланысты адамдардың өмірін сипаттап, олардың тағдырын сол кездегі қоғамның жағдайымен байланыстыра білген. Онда тек жеке өмірбаянын айтып қана қоймай, олардың тарихи маңызын да атап өткен. Сөйтіп аяқ астынан өмірден өткердердің мезгілсіз қаза болмағанда олардың ұлтқа, қоғамға тигізген әсеріне тоқталады, яғни адамның рөлі мен қабілетіне өкіне отырып жоғары баға берді.

О. Әлжанұлының некрологтарының тағы бір ерекшелігі, қазақ әдебиеті мен журналистика тарихында алғашқы қазанама ретінде қабылдауға болатындығы. Біз нысанға алып қарастырған туынды 1894 жылы жарияланғанына қарағанда, Шәкерім, Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, т.б. Алаш оқығандарының жазған естеліктері кейінгі жылдары (1910-1918) жарық көрді.

Үшінші бір ерекше нәрсе – Отыншы қаламының адамдарды сипаттауында шынайылық пен жанашырлық сезімнің күштілігі. Ол адамдардың тек жетістіктерін тізіп қоймай, кем-кетігін ашып көрсету, тарихи оқиғалар аясында олардың терең сезімін, көңіл-күйін, эмоциялық қабаттарын түсініп, талдап берген. Яғни құр баяндау мен үстірт сипаттаудан ада, адам жанын тербеп, сезімін оятатын, қақморлық, бауырмалдық дәстүрді, жанашырлық пен қайырымдылықты үндейтін туынды болып шыққанына көз жеткіздік.

Қорытынды. «XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының үлкен бөлігін гимназия мен прогимназиялардың, медициналық училищелер мен курсанттардың, мұғалімдер даярлайтын семинариялардың түлектерінен тұрды. Олар дәрігерлік, фельдшерлік, мұғалімдік кәсіпте, байланыс және банкі қызметінде, газет пен журнал редакцияларында, баспаханаларда, переселен және басқа мемлекеттік мекемелерде жұмыс істеді» [17, 54]. Осылардыңқатарында Отыншы Әлжановтабар. Жалпылайалғанда Отыншы Әлжанұлының шығармашылығы қазақтың ұлттық рухын, салт-дәстүрін, тілі мен мәдениетін қорғауға

бағытталған. Ол қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтап қалуға және оны болашақ ұрпаққа жеткізуге ұмтылды. Отыншының әдеби шығармалары мен мақалалары қазақ әдебиетінің дамуына зор ықпал етті. Оның шығармалары қазақ әдебиетінің тақырыптық және жанрлық байлығын арттырды, сондай-ақ жаңа әдеби ағымдар мен идеялардың пайда болуына әсер етті.

«XX ғасырдың 20-30 жылдарына дейінгі еңбектер қазақтың дәстүрлі сөзсаптамы бұзылмаған қалпында жазылған. Сол еңбектердің негізінде тіліміздің ұлттық нормасын анықтай аламыз» [18, 54]. Бұл тұрғыдан келгенде Отыншы Әлжанұлының тұлғасы мен шығармашылығы қазақ мәдениеті мен әдебиетінің, тілінің ерекшеліктерін байқататын қазынасына айналып отыр. Оның еңбектері ұлттық мәдениетті сақтау, оны насихаттау және дамыту жолындағы маңызды қадамдарға жатады. Отыншының шығармашылығы арқылы қазақ халқының рухани мұрасы байып, кейінгі ұрпаққа жетті. Сондықтан оның шығармашылығы қазақ мәдениеті мен әдебиеті үшін ерекше құндылыққа ие.

Әдебиеттер:

1. Альжанова С., Тулемисова Г., О. Альжанов – «Беркут Алаш-Орды». – Алматы: Фонд Алтынбека Сарсенбайұлы, 2008. – 180 б.
2. Нүсіпоқасұлы А. Тал бесіктен жер бесікке дейін. – Алматы: Өнер, 2014. – 592 б.
3. Russian author Count Tolstoy dead at Astarovo. // Guardian.com Sat 21 Nov 2015 <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/21/tolstoy-count-leo-death-1910>
4. Сейфеддин О. Об Омера Сейфуттина. <https://www.malumatfurus.org/omer-seyfettinin-olumu-otopsisi-kadavrasi/>
5. Кемеңгер Қ. Әлихан әлемі. Көрсеткіш, мақалалар. – Алматы: Полиграфкомбинат, – 2016. – 228 б.
6. Әнес Ғ., Замзаева Т. Ғали хан. «Қазақ» газеті. 1916 жыл. – Алматы: Алашорда, 2023. – 576 б.
7. Бөкейхан Әлихан Нұрмұхамедұлы (1866-1937). Шығармаларының 7 томдық толық жинағы. Полное собрание сочинений в 7 томах. VI том. – Астана: Сарыарқа, 2011. – 560 б.
8. Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 70 б.
9. Дулатұлы М. Алты томдық шығармалар жинағы. 2-том: Көсемсөз, әдеби-сын және зерттеу мақалалары / Құраст: Г. Дулатова, С. Иманбаева. – Алматы: Мектеп, 2013. – 392 б.
10. Кемеңгерұлы Қ. Үш томдық шығармалар жинағы. Зерттеулері, көркем шығармалары, мақалалары. Құраст. Қамзабекұлы Д. Т.1. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. 384 б.
11. Әлжанұлы О. Зайыр Мұхамед Ибраһимұлының дүниеден көшуі. // Дала уәлаяты газеті. – Омбы: №33. 1894.
12. ҚР ОМА, 369-қ., 1-тіз., 7327-іс. 16-18 пп.
13. Әлжанов О. Шығармалар жинағы. – Алматы: Алаш, 2004. – 296 б.
14. Konrbayev H.U., Zhussip S.K., Ibadullayeva Z.J., Anarbayev K.S., Shagirbaev M. Kazakh sheep breeding in scientific works of Alikhan Bukeikhan // Astra Salvensis, 2021, 12 (8), pp. 313-324 <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216435024>
15. Кенжебаев, Б. Асау жүрек. С. Торайғыров өмірінен деректі әңгімелер, мақалалар, зерттеулер / Б. Кенжебаев. – Алматы: Рауан, 1995. – 160 б.
16. Кәрімхан З. Өксік ғұмыр. Бас форматындағы комикс кітапша. – Анкара, 2022. – 24 б.
17. Еңсенов Қ. Алаш қайраткері Отыншы Әлжанов. <https://e-history.kz/kz/news/show/752>
18. Күдерінова Қ., Серікқызы М. А. Байтұрсынұлы сөзсаптамындағы қазақ сөзінің дәстүрлі прагматикасы. // Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. №1. 2024. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.04>

З.Т. КӘРІМХАН, Қ.Ә. ӘУБӘКІРОВА

Университет Шакарима, Семей, Казахстан

Е.Н. ТОҚТАРБАЙ

Университета Хаджи Байрама Вали, Анкара, Турция

МЕМУАРЫ В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. НЕКРОЛОГ КАК ВОСПОМИНАНИЯ, НАПИСАННЫЕ ОТЫНШЫ АЛЖАНОВЫМ

Аннотация. Статья посвящена важным этапам жизненного пути выдающегося деятеля движения Алаш, члена правительства Алашорды, одного из лидеров партии Алаш в Жетысу, просветителя-публициста Отыншы Альжанова (1873-1918), занимавшегося вопросами народного просвещения. В статье рассматривается литературное наследие педагога, переводчика Отыншы Альжанова (его мемуарные произведения, некрологи). В казахской литературе проанализировано значение и особенности воспоминаний в выражениях соболезнований деятелей Алаш. Рассмотрены памятный характер некрологов, реалии эпохи и судьбы людей, а также сходства, различия с другими подобными произведениями. Следует отметить, что рассматриваются два некролога: первый – это некролог (единственный), написанный представителями казахской интеллигенции в связи с гибелью исторического деятеля Отыншы Альжанова; второй – это некролог, написанный самим Отыншы Альжановым. В каждом некрологе можно увидеть воспоминания об исторических событиях, нравственных поступках деятелей движения Алаш.

В статье подчеркивается важность рассмотрения некрологов через призму летописи, жизнеописания и проделанной работы личности. Также представлена информация о становлении жанра мемуаристики в казахской литературе.

Ключевые слова: мемуары, казахская литература, Отыншы Альжанов, память, литературное наследие.

З.Т. КӘРІМХАН, Қ.Ә. ӘУБӘКІРОВА,

Shakarim University, Semei, Qazaqstan

Е.Н. ТОҚТАРБАЙ

Haji Bayram Wali University, Ankara, Turkey.

MEMOIRS IN KAZAKH LITERATURE. OBITUARY AS A MEMORIAL WRITTEN BY OTUNCHI ALZHANOVA

Abstract: The article is devoted to the important stages of the life of an outstanding representative of the Alash movement, a member of the government of Alashorda, one of the leaders of the Alash movement in Zhetysu, an educator-publicist, fire-breathing Alzhanovich (1873-1918), who was engaged in public education. In addition, the article examines the literary heritage of the Alash intelligentsia, teacher, translator Ognenny Alzhanovich, including memoirs, obituaries. In the national literature, the writing of kasanams, the meaning and features of commemorative expressions of condolences of Alash figures are analyzed. The memorable character of obituaries in personification, the realities of the epoch and the fate of man, similarities, differences with other similar works. It should be noted that the analyzed obituaries are analyzed on two grounds: The first is an obituary (the first and one) written by Kazakh intellectuals in connection with the death of the historical figure Ognenny Alzhanovich, and the second is an obituary (the first and only) written by Ognenny Alzhanovich himself as a writer. In each obituary, you can see artistic memories of historical events, about the moral lives of Alash figures, in which the authors themselves participated, saw, and witnessed. In each obituary, you can see artistic memories of historical events, about the moral lives of Alash figures, in which the authors themselves participated, saw, and witnessed. The article emphasizes the importance of obituaries in a deeper understanding of the chronicle, the biography, and the contributions of a person's life. Information is also provided on the formation of the genre of memoiristics in Kazakh literature.

Keywords: memoirs, Kazakh literature, Otyynshi Alzhanuly, memory, literary heritage

References:

1. Äljanova S., Tulemisova G., O. Äljanov – «Berkut Alaş-Ordı». – Almaty: Fond Altynbeka Sarsenbaiuly, 2008. – 180 b.
2. Nüsıpoqasüly A. Tal besikten jer besikke deim. – Almaty: Öner, 2014. – 592 b.
3. Russian author Count Tolstoy dead at Astapovo. // Guardian.com Sat 21 Nov 2015 <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/21/tolstoy-count-leo-death-1910>
4. Ceifeddin O. Ob Omera Seifuttina. <https://www.malumatfurus.org/omer-seyfettinin-olumu-otopsisi-kadavrasi/>
5. Kemeñger Q. Älihan älemi. Körsetkiş, maqalalar. – Almaty: Poligrafkombinat, – 2016. – 228 b.
6. Änes Ć., Zamzaeva T. Ćali han. «Qazaq» gazetı. 1916 jyl. – Almaty: Alaşorda, 2023. – 576 b.
7. Bökeihan Älihan Nürmühamedüly (1866-1937). Şyğarmalarynyñ 7 tomdyq tolyq jınağy. Polnoe sobranie sochineni v 7 tomah. VI tom. – Astana: Saryarqa, 2011. – 560 b.
8. Türik, qyrğyz-qazaq hām handar şeıiresi. – Almaty: Qazaqstan, 1991. – 70 b.
9. Dulatüly M. Alty tomdyq şyğarmalar jınağy. 2-tom: Kösemsöz, ädebi-syn jäne zertteu maqalalary / Qūrast: G. Dulatova, S. İmanbaeva. – Almaty: Mektep, 2013. – 392 b.
10. Kemeñgerüly Q. Üş tomdyq şyğarmalar jınağy. Zertteuleri, körkem şyğarmalary, maqalalary. Qūrast. Qamzabeküly D. T.1. – Almaty: El-şeıire, 2013. 384 b.
11. Äljanüly O. Zaiyr Mühamed İbrahimülynyñ dünieden köşü. // Dala uālaiaty gazetı. – Omby: №33. 1894.
12. QR OMA, 369-q., 1-tız., 7327-ıs. 16-18 pp.
13. Äljanov O. Şyğarmalar jınağy. – Almaty: Alaş, 2004. – 296 b.
14. Konrbayev H.U., Zhussip S.K., Ibadullayeva Z.J., Anarbayev K.S., Shagirbaev M. Kazakh sheep breeding in scientific works of Alikhan Bukeikhan // Astra Salvensis, 2021, 12 (8), pp. 313-324 DOI: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216435024>
15. Kenjebaev, B. Asau jürek. S. Toraiğyrov ömirinen derekti äñgimeler, maqalalar, zertteuler / B. Kenjebaev. - Almaty: Rauan, 1995. – 160 b.
16. Kärımhan Z. Öksik ğūmyr. Bas formatyndağy komiks kıtapşa. – Ankara, 2022. – 24 b.
17. Eñsenov Q. Alaş qairatkeri Otyñşy Äljanov. <https://e-history.kz/kz/news/show/752>
18. Kūderinova Q., Serikqyzy M. A. Baitürsynüly sözsaptamyndağy qazaq sözınyñ дәstürli pragmatikasy. // Eurazia gumanitaryq institutynyñ habarşysy. №1. 2024. <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.04>

Авторлар туралы мәлімет:

Кәрімхан Заңғар Тілеуғазыұлы – Шәкәрім университетінің постдокторанты, Семей, Қазақстан.

Каримхан Заңгар Тилеугазыұлы – постдокторант университета Шакарима, Семей, Казахстан.

Karimkhan Zangar Tileugazyuly – Postdoctoral fellow of Shakarim University, Semey, Kazakhstan.

Әубәкірова Қарлығаш Әділханқызы – философия докторы (PhD), Шәкәрім университетінің қауымдастырылған профессоры, Семей, Қазақстан.

Аубакирова Карлыгаш Адилхановна – доктор философии (PhD), ассоцац. профессор университета Шакарима, Семей, Казахстан.

Aubakirova Karligash Adilkhankyzy – doctor of Philosophy (PhD), associate professor of Shakarim University, Semey, Kazakhstan.

Тоқтарбай Елдос Нүсіпұлы – Қажы Байрам Уәли университетінің докторанты, Анкара, Түркия.

Токтарбай Елдос Нусипұлы – докторант университета Хаджи Байрама Вали, Анкара, Турция.

Toktarbay Yeldos Nusipuly – is a doctoral student at Haji Bayram Wali University, Ankara, Turkey.